

Nr 46.

Ankom till riksdagens kansli den 12 maj 1944 kl. 1 em.

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående utbyggande av den inhemska kvävegödningsstillverkningen under statlig medverkan.

(2:a avd.)

I två inom riksdagen väckta, till jordbruksutskottet hänvisade likalydande motioner, nämligen I: 103 av herr Nilsson, Bror, m. fl. och II: 171 av herr Werner m. fl. har hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om skyndsamt utredning och förslag om utbyggandet av den inhemska kvävegödningsstillverkningen under statlig medverkan.

Beträffande de skäl, som anförts till stöd för detta yrkande, hänvisas till motionerna.

Utskottet har i vederbörlig ordning införskaffat utlåtanden i ärendet av kommerskollegium och statens industrikommission. Kommerskollegium har vid sitt utlåtande fogat yttrande av Sveriges kemiska industrikontor.

Ur de av statens industrikommission lämnade uppgifterna i ämnet må här anföras följande. Förbrukningen av kvävegödselmedel inom landet utgjorde under femårsperioden närmast före det andra världskrigets utbrott i medeltal 170 000 ton årligen. Under de därpå följande åren har förbrukningen varit väsentligt högre, nämligen under gödselåren 1940/41 213 000 ton, 1941/42 240 000 ton och 1942/43 207 500 ton. Förbrukningen under nu löpande år 1943/44 beräknas komma att uppgå till 185 000 ton. Stegningen av förbrukningen under kriget torde bland annat ha berott på odlingen av oljeväxter.

Behovet av kvävegödselmedel vid optimal odling synes emellertid vara väsentligt större än hittillsvarande förbrukning. Enligt uppgifter som lämnats av professor Åke Åkerman utgör sålunda detta aktuella behov 240 000 ton om året, vilket behov om tio år enligt beräkning skulle hava stigit till 300 000 ton, under förutsättning att gödselmedel finnas tillgängliga till acceptabla priser och kvaliteter.

Mot dessa behovssiffror har man att ställa kapaciteten hos den inhemska kvävegödselmedelsindustrin. Denna utgör för närvarande:

För Ljungasalpeter	med 15.5 % kväve	35 000 ton	(5 400 ton kväve)
» ammoniumsulfat	» (20.8 % »)	000 »	(2 300 » »)
» kalkkväve	» (18.0 % »)	75 000 »	(13 500 » »)

Summa 121 000 ton (21 200 ton kväve).

Vid årsskiftet 1944/45 beräknas en under byggnad varande kvävefabrik i Köping vara färdig. Härigenom skulle en ökning av tillverkningskapaciteten inträda med 42 000 ton 15,5 procentig salpeter årligen, och landets sammanlagda kapacitet vore därmed uppe i 163 000 ton. Skillnaden mellan förkrigsförbrukningen och tillverkningskapaciteten utgör därefter 7 000 ton, medan i förhållande till den högsta förbrukningen under krigsåren föreligger en kapacitetsbrist av 77 000 ton.

Kommerskollegium har anfört, att även om kollegium måste finna tveksamt, huruvida en ytterligare utvidgning med eller utan statens medverkan av landets kvävegödningstillverkning ur folkhushållets synpunkt för närvarande kunde vara önskvärd, ansåge sig kollegiet dock icke böra avstyrka, att en utredning av frågan komme till stånd, därvid kollegiet förutsatte att berörda intressen bleve vederbörligen representerade. I övrigt har kollegiet anfört bland annat följande:

En nyanläggning för tillverkning av 10 000 ton bundet kväve per år, motsvarande 65 000 ton kalksalpeter, torde under normala förhållanden kosta cirka 12 milj. kronor mot för närvarande 20 milj. kronor. Därest det för ammoniak erforderliga vätet framställes genom elektrolys, beräknas anläggningen i sin helhet komma att behöva cirka 23 000 KW elektrisk energi. Går framställningen däremot över stenkolk, behöves därav ungefär 25 000 à 30 000 ton årligen, samt av elektrisk energi cirka 5 000 KW.

Enligt vad kollegium från vattenfallsstyrelsen inhämtat torde vid en utbyggnad av Harsprånget kunna utvinnas omkring 200 000 KW. Den kraftmängd som skulle erfordras för utökning av den inhemska kvävegödselmedelsproduktionen synes därför knappast att bli av utslagsgivande betydelse för en större utbyggnad av den svenska vattenkraften.

I likhet med Sveriges kemiska industrikontor anser kollegium, att en kväveanläggning av den storleksordning, varom här närmast är fråga, under normala förhållanden kommer att bli mindre räntabel. Framför allt komma de jämförelsevis höga ränte- och amorteringskostnaderna att härvid inverka ogynnsamt på tillverkningspriset. Kraftpriset ställer sig även i viss mån ofördelaktigt i förhållande till motsvarande i Norge eller till tillverkningskostnaderna utomlands med brunkol eller koksugns gas som utgångsmaterial. Vidare är det att förvänta, att priset å kvävegödselmedel efter kriget på grund av den internationella konkurrensen kan komma att ej oväsentligt nedgå.

För närvarande äro alla kvävegödselmedel tullfria utom ammoniumsulfat, som drager en tull av 3 kronor per 100 kilogram. Denna tullsats, som provisoriskt tillkom år 1934 och definitivt år 1937, infördes på grund av den dåvarande internationella konkurrensen. Tullskyddet ansågs visserligen för det dåvarande för jordbruket innebära en obetydlig merkostnad men denna olägenhet ansågs icke kunna jämföras med dem, som kunde uppstå därest den ifrågakvarande svenska industrien bleve nödsakad att nedlägga sin verksamhet. De utländska tillverkarna skulle nämligen i sådant fall med största säkerhet icke ha dröjt med att genomföra en prishöjning i långt högre grad än tullskyddet kommit att medföra.

Kollegium uttalade även på sin tid i tullfrågan bl. a., att det betydande prisfall på ammoniumsulfat med omkring 40 %, som inträffade under år 1932, för Sveriges del medförde, att importen av ammoniumsulfat nämnda år ökades från 3 060 ton till 21 058 ton, samt att den inhemska syntetiska kväveindustrien trots stegrad konsumtion inom landet måste vidtaga bety-

dande inskränkningar i sin produktion. Sålunda utgjorde tillverkningen i fråga år 1934 endast något över 60 % av den normala. Genom att under år 1934 ammoniumsulfat belades med tull kunde priset inom landet å ammoniumsulfat åter stabiliseras och den inhemska tillverkningen beredas ökad omsättning.

Av det senast sagda torde framgå, att en inhemsk kvävegödseltillverkning i vissa fall kan komma att inverka reglerande på prissättningen till jordbrukets fördel. Emellertid äro, som ovan anförts, utsikter knappast för handen, att en dylik tillverkning kan beräknas bliva lönande, då fritt varuutbyte åter kommer till stånd, därest ej staten medelst fullar eller på annat sätt stöder ifrågavarande industri. Ett sådant statligt stöd skulle, som motionärerna tydligen närmast tänkt sig, kunna ske genom att staten åtager sig att leverera elektrisk kraft till lågt pris, eller, om detta ej skulle vara tillfyllest, genom subvention medverkar till tillkomsten av en ny anläggning. Därest ur jordbrukets synpunkt en sådan statens medverkan skulle anses oundgängligen nödvändig, måste, enligt kollegii åsikt, anstalter träffas, så att redan befintliga enskilda producenter av konstgödselmedel beredas motsvarande skydd och stöd. Huruvida och i vilken utsträckning dessa gödselmedel kunna komma att tillhandahållas förbrukarna till billigare pris, lärer helt bliva beroende av det stöd, staten kommer att lämna.

Kollegium anser även, att frågan om ett utbyggande och förbilligande av kvävegödseltillverkningen knappast kan lösas isolerad för sig utan att hänsyn jämväl tages till andra för landet nödvändiga gödselmedel, såsom kalioch fosforgödselmedel. Och fråga är om hela detta problem nöjaktigt kan lösas i annan form, än att jordbruket lämnas ytterligare stöd, i de fall en ökad konsumtion av gödselmedel är för landet angelägen men prisförhållandena skulle lägga hinder i vägen härför.

Sveriges kemiska industrikontor har funnit påtagligt, att förutsättningar för en utökad tillverkning av kvävegödselmedel i Sverige icke föreligga, varför kontoret icke anser sig böra tillstyrka det omfattande arbete som en utredning i ärendet skulle medföra. Därest en utredning det oaktat skulle komma till stånd, förutsattes att representanter för vattenfallsstyrelsen och den kemiska industrien skulle beredas tillfälle deltaga. Utredningen borde i så fall inriktas på att undersöka betingelserna för utbyggnad av redan befintliga anläggningar för tillverkning av kvävegödselmedel. I övrigt har industrikontoret anført bland annat följande:

Konsumtionen av kvävegödselmedel har i synnerhet under kriget undergått en mycket betydande stegring beroende bl. a. på att oljevaxter upptagits till odling. Jämväl den inhemska tillverkningen av kvävegödselmedel har under senare år kraftigt ökat. I dag är tillverkningskapaciteten i Sverige 21 000 ton kväve per år, och när en av Kooperativa förbundet planerad anläggning i Köping kommer i drift i slutet av detta år, blir tillverkningskapaciteten omkring 27 000 ton.

Det är icke sannolikt, att konsumtionen av kvävegödselmedel under de närmaste åren kommer att öka i samma takt som hittills. Men man får kanske ändock räkna med en import av 15 å 20 000 ton kväve årligen, motsvarande ett värde av 15 å 20 milj. kronor. Motionärerna ställa då frågan, huruvida det icke skulle vara möjligt eller lämpligt att ersätta denna import med inhemska tillverkning, varigenom betydande summor skulle stanna inom landet. De hänvisa till den outnyttjade vattenkraften i Norrland och nämna särskilt Harsprånget såsom lämpligt för utbyggande, men synas själva draga i tvivels-

mål att läget för en fabrik i närheten av denna kraftkälla vore lämpligt ur transportsynpunkt.

Det lämpligaste inhemska ersättningsmedlet för den övervägande delen av importen torde vara kalksalpeter, som kan baseras helt på vattenkraft och i sådant fall oberoende av importerade stenkol. En anläggning för exempelvis 60 000 ton kalksalpeter, motsvarande 9 000 ton bundet kväve, torde för närvarande kosta omkring 18 à 20 miljoner kronor exklusive tillhörande vattenkraftverk, och omkring 25 à 28 miljoner kronor om vattenkraftverket medräknas. Ur transportsynpunkt är emellertid läget i nordligaste Sverige synnerligen olämpligt, huvudavsnämnarna äro att finna i södra och mellersta Sverige, och de norrländska hamnarna äro tillfrusna under den viktigaste förbrukningssäsongen på våren. Även ett överförande av kraften från Norrland till sydligare delar av landet fördyrar densamma i allt för hög grad för en industri, för vilken billig elektrisk energi är en av de väsentligaste förutsättningarna.

Räntabiliteten för en dylik anläggning måste således förutses bliva mycket svag. Då härtill kommer, att världens syntetiska kväveindustri före kriget ej utnyttjade hälften av sin kapacitet, cirka 4 100 000 ton kväve per år, och även vid en avsevärd ökning av förbrukningen årtionden framåt kommer att vara dåligt sysselsatt, måste man räkna med låga kvävepriser. Den internationella kvävekartellen har visserligen under kriget upphört att fungera men torde efter krigets slut inom relativt kort tid åter komma till stånd. De flesta nu existerande kvävefabriker äro även helt eller delvis avskrivna, vilket i hög grad underlättar en billig prispolitik och försvårar ernåendet av skäligen räntabilitet för nya anläggningar.

I Norge, varifrån Sverige inporterat huvudmängden kalksalpeter, är vattenkraften väsentligt billigare än i Sverige, beroende på att vattenfallen där ställa sig billigare i utbyggnad, varförutom de genom sitt geografiska läge äro lämpligare ur transportsynpunkt. Såväl Norge som Tyskland har en högst betydande överkapacitet av kväve och i normala fall ett stort exportöverskott härav. Att i en nyanläggning i Sverige konkurrera med utländsk produktion, som grundar sig på mycket gynnsamma naturliga förutsättningar i fråga om råvaror och energi, och dessutom förfogar över mycket stora anläggningar, är icke möjligt. Även om en ny anläggning omedelbart avskrivs, kunna tillverkningskostnaderna ej på långt när nedpressas till samma låga nivå som i mångfaldigt större fabriker i Norge och Tyskland.

Statens industrikommission anser sig icke böra förorda, att den inhemska kväveindustrien för närvarande utbygges till en större kapacitet än den som uppnåtts under krigsåren. Kommissionen hade däremot intet att erinra mot att frågan om landets försörjning med kvävegödselmedel på längre sikt gjordes till föremål för utredning, varvid hänsyn borde tagas dels till den ur ekonomiska synpunkter lämpligaste avvägningen mellan import och inhemska tillverkning, dels ock till de olika möjligheter som kunna stå till buds för att utöka den inhemska produktionen framför allt vid redan befintliga verk. I utredningen borde hänsyn jämväl tagas till landets försörjningsmöjligheter med kali- och fosforgödselmedel, enär enbart tillförsel av kvävegödselmedel ej kunde lösa jordbrukets gödslingsproblem. Den sålunda ifrågasatta utredningen syntes böra anförtros åt kommerskollegium. I övrigt anföres av industrikommissionen bland annat följande:

Vid bedömandet av de ekonomiska möjligheterna för landet att göra sig självförsörjande med avseende på kvävegödselmedel torde man i främsta

rummet böra taga hänsyn till förhållandena på värdsmarknaden. Redan före kriget var kväveindustrien utomlands utbyggd till en kapacitet, som vida översteg jordbrukets konsumtionsförmåga. Under kriget har denna kapacitet ytterligare ökats. Sannolikt komma efter kriget kvävegödselmedel av utländskt ursprung att utbjudas på den svenska marknaden till priser, med vilka åtminstone en nystartad svensk kväveindustri icke kan konkurrera.

Kommissionen vill dessutom framhålla, att en utbyggnad av kväveindustrien kommer att kräva material och maskiner, vilka under nu rådande knapphet på verkstadskapacitet och viktiga material komma att vara både dyrbara och svåra att anskaffa.

Utskottet.

En lönande tillverkning av kvävehaltiga gödselmedel enligt den av motionärerna ifrågasatta elektrolytiska metoden synes förutsätta tillgång till synnerligen billig elektrisk kraft samt kalk av jämförelsevis hög renhetsgrad. Såsom framhålles i motionerna finnes otvivelaktigt inom landet en avsevärd reserv av outnyttjad vattenkraft. Icke heller synes råda brist på lämplig kalksten. Naturliga förutsättningar kunde därför synas föreligga för genomförandet av det i motionerna ifrågasatta projektet, som går ut på att staten i syfte att den nu förefintliga importen av kvävegödsel må kunna minskas skulle medverka vid anläggandet av en fabrik för framställning av dylika varor enligt nyss angivna metod.

Emellertid framgår av utredningen i ärendet, att vattenfallen i Sverige till följd av i allmänhet rätt ringa fallhöjd kräva betydligt högre utbyggnadskostnader än i exempelvis Norge. De därav föranledda jämförelsevis höga ränte- och amorteringskostnaderna måste sålunda alltid få en ogynnlig inverkan på kraftpriset. Ett tillhandahållande av så billig elektrisk kraft som i förevarande sammanhang är nödvändigt synes därför förutsätta avsevärt stöd från statsmakternas sida, antingen i form av subventioner eller genom att staten investerar kapital i någon anläggning, vilket kapital omedelbart därpå avskrivs.

Det av motionärerna ifrågasatta projektet synes därjämte inrymma ett transportproblem av stor räckvidd. Det ojämförligt största antalet avnämare av konstgödsel inom landet är nämligen att finna i södra och mellersta delarna av riket. Därest en fabrik skulle förläggas i anslutning till lämpligt vattenfall i nordligaste Sverige, måste sålunda, även om i orten skulle finnas tillgång till tillräckliga kvantiteter lämplig kalksten, den färdiga varan transporteras högst avsevärda sträckor, antingen på järnväg eller — vilket torde ställa sig billigare — per båt. Det senare förfaringssättet synes emellertid i dylikt fall knappast utan kostsam användning av isbrytare kunna komma till användning, enär flertalet norrländska hamnar i allmänhet äro tillfrusna under den viktigaste förbrukningsperioden, som är om våren. Därest en fabrik skulle förläggas till ort i södra eller mellersta delarna av landet med bättre skeppningsmöjligheter, måste man å andra sidan räkna med avsevärda kostnader för överföring av den elektriska kraften. Såvida i första fallet tillgång till lämplig råvara icke skulle finnas i närheten, måste

man räkna med transportkostnader även för denna. Vid brytning av kalksten i fjälltrakterna måste man därjämte räkna med svåra brytningsförhållanden.

Med hänsyn till det anförda och då enligt vad utskottet erfarit en betydande fabrikation av kvävegödselmedel enligt annan metod, än den av motionärerna ifrågasatta, inom kort torde komma att igångsättas, kan utskottet icke tillstyrka bifall till motionerna.

Åberopande det sagda hemställer utskottet,

att de likalydande motionerna I: 103 och II: 171 icke må föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 12 maj 1944.

På jordbruksutskottets vägnar:

L. TJÄLLGREN.

Närvarande: se utlåtande nr 45.

Reservationer:

av dels herr *Mäler*,
och dels herr *Pettersson* i Rosta.